

СКЛАДОВІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУCOMPONENTS OF THE SOCIAL AND COMMUNICATION SPACE
OF THE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Стаття присвячена одній з актуальних проблем вищої школи – соціалізації майбутніх вчителів іноземних мов в умовах функціонування соціально-комунікаційного простору. Зокрема, розкриваються особливості рівнів комунікації у вищому навчальному закладі освіти. Основна увага зосереджується на теоретико-методичних засадах процесу соціалізації молоді в процесі комунікації. Висвітлюються структурні компоненти соціально-комунікаційного простору. Зазначається також, що завдяки моделі формування соціально-комунікаційного простору здійснюється соціалізація, формування світогляду, форм поведінки, формування соціального ядра особистості майбутніх учителів іноземних мов.

Автори виділяють у соціально-комунікаційному просторі чотири головні суб'єкти зі своїми статусами, інтересами й ідеалами – держава, керівництво вищого навчального закладу, викладачі та студенти.

На основі аналізу педагогічної літератури, досліджень з проблем соціальної комунікації визначається комунікаційний простір як система комунікацій груп, що мають різні функції, статуси, потреби та цінності. Автори роблять висновок про існування декількох сучасних моделей соціально-комунікаційного простору. Аналіз структури соціально-комунікаційного простору в моделях різних авторів дозволив виробити власну точку зору на його структуру. Зокрема, соціально-комунікаційний простір визначається авторами як система стилів педагогічного спілкування, типів педагогічних комунікацій, об'єднаних єдиною метою та педагогічною позицією щодо учасників освітнього процесу, яка впорядковує комунікативні функції освітньої системи (індивідуальні, групові й соціальні комунікації) та спрямована на створення сприятливих умов для всебічного розвитку особистості, її соціалізації, індивідуальній адаптації в соціальному середовищі.

На основі вищезазначеного, автори статті доводять, що структура комунікаційного простору вищого навчального закладу містить два основні компоненти: комунікаційне середовище й освітній простір, в межах яких комунікаційні процеси та інформаційні структури забезпечують цілеспрямований обіг соціальної інформації та знань в просторово-часовому континуумі суспільства. **Ключові слова:** соціалізація, вища школа, комунікація, майбутній вчитель іноземних мов.

The article is devoted to one of the current problems of higher education - the socialization of future foreign languages teachers (FFLT) in the functioning of the social and communication space. In particular, the peculiarities of communication levels in higher education are revealed. The article highlights, paying the main attention which is focused on the theoretical and methodological principles, on the process of the socialization of the youth within communication space. The structural components of the social and communication space are especially considered. It is also noted that due to the model of the formation of the social and communication space socialization there are such significant steps as the formation of worldview, molding forms of behavior, the formation of the social core of the personality of future teachers of foreign languages must be taken.

The authors identify four main participants in the social and communication space with their statuses, interests and ideals - the state, the leadership of the Free Economic Zone, teachers and students.

Being based on the analysis of pedagogical literature, researches on the problems of social communication, the communication space is defined as a system of the communication of groups with different functions, statuses, needs and values. The authors conclude that there are several modern models of the social and communication space. The analysis of the structure of the social and communication space in the models of different authors allowed to develop their own point of view on its structure. In particular, the social and communication space is defined by the authors as a system of styles of pedagogical communication, the types of pedagogical communication, united by a common goal and pedagogical position of individualities in the educational process, which regulates the communicative functions of the educational system (individual, group and social conditions for the comprehensive development of the individual, his socialization, individual adaptation in the social environment).

Taking into consideration mentioned above, the authors argue that the structure of the communication space of higher education contains two main components: communication environment and educational space, within which communication processes and information structures provide targeted circulation of social information and knowledge in the space-time continuum of society.

Key words: socialization, high school, communication, future foreign language teacher (FFLT).

УДК 378.06

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/45.50>

Біличенко О.Л.,

докт. наук із соц. комун.,
професор кафедри української мови
та літератури

Державного вищого навчального
закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»

Коваленко В.П.,

ст. викладач кафедри іноземних мов
Державного вищого навчального
закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

В умовах модернізації освіти та зростання значущості інформаційних технологій, інновацій комунікаційних каналів кардинально змінюється

уявлення про сучасні суб'єкти освітньої сфери. Сучасний вищий навчальний заклад виступає базовим інститутом для створення принципово нових моделей комунікації.

Передумовою становлення, розвитку та функціонування всіх соціальних систем є комунікаційний процес. Сучасні вищі навчальні заклади інтенсивно долучаються до єдиної комунікаційної системи суспільства, яке у свою чергу, динамічно взаємодіє з глобальним соціокультурним середовищем.

Разом з тим, сучасний стан функціонування вищих навчальних закладів відзначається інтенсивним збільшенням власного інформаційно-освітнього середовища, яке характеризує сукупність інформації, інтелектуальних ресурсів, інформаційних технологій, комунікаційної інфраструктури, що включає різні категорії суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці доходять висновку, що стрімке поширення інформації впливає на специфіку спілкування, а нові комунікаційні форми створюють нове соціальне й соціокультурне середовище. У межах цього простору здійснюються контакти між різними суб'єктами комунікації, створюючи суб'єкт-суб'єктні і суб'єктні відносини.

На думку відомого українського дослідника В. Москаленка, соціалізація кожного нового покоління та окремої особистості відбувається у безперервному поліфонічному «діалозі» різноманітних людських вимірів [5, с. 66]. Особистість є не просто клітиною соціального організму. Вона – суб'єкт, що діє активно, творить цей соціальний організм і самого себе.

Науковці, зокрема А. Соколов, виокремлюють два рівні комунікації вищого навчального закладу:

1) первинно-документний рівень, на котрому представлені документи суспільного використання з відповідними каналами. У вищому навчальному закладі – це документи, що супроводжують освітянську діяльність;

2) вторинно-документний або документографічний рівень, на котрому представлені неопубліковані бібліографічні матеріали, бази машиночитаних даних, бібліографічні видання (канал рукописів, поліграфічний канал, канал машиночитаних документів) [6].

Говорячи про комунікацію у вищому навчальному закладі Л. Філіпова розуміє її як обмін навчальною інформацією, документацією певними комунікаційними каналами за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних засобів. [7, с. 18–20].

У комплексному осмисленні феномену соціально-комунікаційного простору і дослідженні його складових у вищому навчальному закладі ми скористалися роботами В. Ільганаєвої зокрема дефініцією «соціокомунікаційний простір», яка методологічно наголошує на ролі комунікації в структуроутворенні соціального простору.

За визначенням В. Ільганаєвої, соціально-комунікаційний простір – це симбіоз природно-штучних

зв'язків та реалій соціальних відносин, в основі яких лежать механізми формування людини, суспільства, соціального інтелекту. Соціально-комунікаційний простір проявляє властивості багаторівневості та нелінійності, багатосередовищності та підтримується їх динамічним розвитком, трансформацією носіїв комунікативних функцій, виконавців комунікативної дії і механізмами внутрішньо-системної взаємодії, таким чином забезпечуючи формування, розвиток соціального інтелекту, досягнення ним вищого рівня «колективного свідомого» як єдності високорозвинених «індивідуальних знань» членів суспільства [4, с. 309].

О. Галус зазначає, що останні дослідження характеризують соціалізацію як систему комунікаційної взаємодії суспільства та індивіда [3, с. 69–75].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто зазначити, що досліджуючи різноманітні аспекти процесу соціалізації, зокрема здобувачів вищої освіти, поза увагою залишився такий напрям, як соціалізація майбутніх учителів іноземних мов та роль соціально-комунікаційного простору вищого навчального закладу з його складовими.

Мета статті полягає в спробі виділити складові соціально-комунікаційного простору вищого навчального закладу та показати їх роль у процесі соціалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освіта активно реагує на соціально-комунікаційні трансформації, значення яких посилюють інформатизація, диференціація освіти появою ринку освітніх послуг, виникненням потреби в «промоушені» та «паблік рілейшен» освітніх закладів.

Соціальне середовище – це складна система, у структурі якої виділяються такі компоненти: суспільні умови життя людей; соціальні дії людей; стосунки людей у процесі діяльності і спілкування; соціальні спільноти, у які люди об'єднуються (територіальні, національні, демографічні тощо) та в межах яких відбувається їх соціалізація. Таким чином, комунікативна діяльність майбутнього педагога – це процес постійного пізнання ситуації, умов комунікації, соціального оточення, себе та інших представників соціуму.

У зв'язку із тим, що сьогодні посилює позиції гуманістична освіта, з'являються задачі проєктування нового середовища як простору, адекватного новим сучасним потребам. Тому необхідна розробка гнучкого середовищного підходу, орієнтованого не стільки на предметний світ, скільки на розвиток світу комунікацій взаємовідносин в освітніх системах.

Варто зазначити, що сучасні українські заклади вищої освіти входять до складу єдиної комунікаційної системи суспільства. За допомогою процесів комунікації суспільство створює соціально-комунікаційний простір, що не має географічних

чи територіальних обмежень, містить як зовнішню, так і внутрішню комунікацію різних рівнів.

Деякі дослідники, зокрема Л. Шевяков, визначають комунікаційний простір як систему комунікаційних груп, що мають різні функції, статуси, потреби та цінності. Комунікації першого рівня – це викладачі та студенти в аудиторіях (процес передачі знань); комунікації другого рівня – це декани і студенти, студенти й диспетчерська, викладачі – диспетчерська – деканати (процес організації передачі знань); комунікації третього рівня – викладачі – керівництво кафедрами та факультетами – ректорат (визначення змісту і технологій освіти); комунікації четвертого рівня: ректорат – міністерство [8, с. 428–445].

Варто зазначити, що комунікація для майбутнього вчителя іноземних мов є не тільки засобом, а й метою та завданням навчання. Формування особистісної сфери світосприйняття студента здійснюється не тільки під впливом цілеспрямованого освітньо-виховного процесу, але й специфічного соціально-комунікаційного простору вищого навчального закладу. Комунікативні якості є ключовими у роботі вчителя, оскільки мова для нього є не тільки засобом здійснення взаємодії з учнями, а й предметом навчання.

Передумовою становлення, розвитку та функціонування всіх соціальних систем, що забезпечують зв'язок між людьми та різними спільнотами, налагоджує зв'язок між поколіннями для передачі набутого життєвого досвіду, сприяє спільній взаємодії всіх членів суспільства, є комунікаційний процес.

Функціонування соціально-комунікаційного простору, характерним для якого є ряд комунікаційних середовищ з різними умовами здійснення комунікаційної взаємодії, сприяє формуванню та розвитку соціального інтелекту, запуску механізму соціалізації індивідуума.

Соціально-комунікаційний простір складають соціально-комунікаційні середовища, що представляють сукупність комунікаційних умов суспільства, які утворюються внаслідок формування великої кількості форм діяльності, що утворює смисли і результати якої безпосередньо передбачені для системи соціальної взаємодії.

Говорячи про простір, дослідники мають на увазі сукупність певним чином пов'язаних між собою умов, які можуть впливати на людину. В цьому випадку за смислом в самому понятті простору не передбачається включення в нього людини. Простір – форма буття матерії, що характеризує її протяжність, структурність, співіснування та взаємодію елементів в усіх матеріальних системах. Обмеження простору, за переконанням В. Льганаєвої, пов'язані з уявленнями про соціальний час та соціальний простір. Простір може існувати і незалежно від нього.

Комунікаційний простір – цей термін не рівнозначний комунікаційному середовищу: існуючи в одному й тому ж комунікаційному просторі, індивід може переходити з одного комунікаційного середовища в інше. Людина може перебувати одночасно в різних комунікаційних середовищах, наприклад, в комунікаційному середовищі віртуальної реальності (спілкування в мережі Інтернет, комп'ютерні ігри). І хоча ці середовища інколи надзвичайно різномірні, індивідом вони сприймаються як єдине ціле.

Сучасний вищий навчальний заклад виступає базовим інститутом для створення принципово нових моделей комунікації. В умовах активізації інформаційного потоку метою діяльності вищого навчального закладу стає не тільки акумуляція, продукування, збереження та розповсюдження певної суми знань, а й забезпечення різних форм доступу до них, незалежно від локації користувача.

Соціально-комунікаційний простір вищого навчального закладу постає у вигляді складного багатоелементного утворення і, в свою чергу є структурним базисом комунікаційного простору. Проблема простору пов'язана з осмисленням його змістовного наповнення.

Освітній сегмент соціально-комунікаційного простору має значний вплив на процеси комунікації у вищому навчальному закладі. В комунікаційному контексті освітній простір може розглядатися як сукупність освітніх умов соціалізації особистості, як суб'єкта освітнього процесу, а також як сукупність критеріїв і програм освітньої діяльності, які складають сферу систематизованого знання, об'єднаного на змістовому і структурному рівнях.

Ще одним найважливішим елементом соціально-комунікаційного простору вищого навчального закладу є система комунікаційних груп, яким притаманні різні функції, статуси, потреби та цінності.

Вивчення комунікаційного процесу між названими елементами системи у вищому навчальному закладі виявляє його функціональні властивості:

- забезпечення процесу передачі та обміну навчальною інформацією;
- наявність матеріального носія, за допомогою якого відбувається процес передачі навчальної інформації в часі й просторі;
- здатність бути каналом збору, накопичення, формування, розповсюдження інформації в часі й просторі;
- здатність бути засобом і результатом навчальної діяльності;
- сприяння процесу формування нових знань;
- забезпечення і підтримка процесів соціалізації;
- спрямування інформації, що забезпечується використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Таким чином, у соціально-комунікаційному просторі вищого навчального закладу функціонують

чотири головні суб'єкти зі своїм статусом, інтересами, цінностями – держава, адміністрація вищого навчального закладу, викладачі та студенти.

Інтеграція процесу стрімкого поширення інформації і нових форм комунікації створює нове соціокультурне середовище, у межах якого здійснюються контакти між різними суб'єктами інформації та комунікації.

Серед основних процесів комунікації виділяємо:

- комунікаційний процес навчання та викладання;
- комунікаційний процес керування вищим навчальним закладом;
- комунікаційна діяльність його підрозділів;
- комунікаційні середовища вищого навчального закладу.

Ці процеси мають стати стратегічними в соціально-комунікаційному просторі вищого навчального закладу і ґрунтуватися на наступних принципах:

- єдності професійних цілей і завдань всіх учасників науково-освітнього процесу, різних підрозділів незалежно від рівня їх інформатизації;
- системності, що передбачає збалансованість процесу інформатизації за напрямками та послідовністю здійснюваних заходів;
- модульності – створення інформаційних систем різної складності, автономності та ступеня інформаційного забезпечення;
- технологічності, коли реальні економічні можливості університету відповідають функціям університету, кадровому потенціалу та заявленому рівню інформатизації;
- динамізму – відповідності рівня інформатизації науково-освітнього процесу інформаційним потребам, які швидко змінюються, і технічним можливостям їх задоволення.

Комунікаційні моделі мають обов'язково прораховувати та прогнозувати інформативний компонент, наявність зворотного зв'язку з користувачем, специфіку різних груп користувачів або установ, наприклад, у вищому навчальному закладі. У соціально-комунікаційному просторі вищого навчального закладу відбувається процес соціалізації особистості, цілі й форми якого окреслюються вимогами й очікуваннями суспільства та держави. В межах соціально-комунікаційного простору здійснюється комунікація між різними суб'єктами інформації та комунікації, тобто функціонує структура суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних відносин.

Складовими соціально-комунікаційного простору вищого навчального закладу є: суб'єкти комунікації (студенти та професорсько-викладацький склад); засоби комунікації (інструменти та технології, що використовуються для передачі навчальної інформації, канал передачі); предмет комунікації та повідомлення, що його відображає (навчально-методична інформація); ефект комунікації (наслідки комунікаційної діяльності,

що проявляються або у результаті, поведінці, або у внутрішньому стані, або у відносинах суб'єктів цієї комунікації).

За нашим переконанням, соціально-комунікаційний простір вищого навчального закладу – це складний елемент соціальної реальності, що має свою структуру, містить суб'єктивно-об'єктивні відносини різних рівнів, має свій інформаційний зміст. В межах соціально-комунікаційного простору відбуваються процеси навчання, тобто передача знань, умінь та навичок, формальна організація процесу навчання; комунікації різного змісту та різного рівня в навчанні, визначення ролі, інтересів, потреб та ідеалів основних суб'єктів; електронно-документальний супровід навчання; впровадження нових ІКТ, які вдосконалюють та розширюють комунікацію. В процесі комунікації, що здійснюється у вищому навчальному закладі відбувається процес соціалізації особистості, цілі та форми якого визначаються соціумом та регулюються державою.

Соціально-комунікаційний простір вищого навчального закладу може постійно змінюватися у зв'язку з виникненням нових засобів комунікації в навчальному процесі. Варто підкреслити, що під час комунікації, що здійснюється в межах соціально-комунікаційного простору, відбувається процес соціалізації особистості, цілі та форми якого визначає соціум. У такому середовищі комунікація стає своєрідним способом існування студентської молоді.

Комунікативна складова соціально-комунікативного простору вищого навчального закладу надзвичайно важлива для студентів-майбутніх учителів іноземних мов, оскільки участь у комунікативних процесах виступає як частина певної соціальної ролі і відповідає певному соціальному статусу.

Оскільки вищий навчальний заклад завжди розумівся як найстаріший соціальний інститут, інструмент передачі соціального досвіду, можна розглядати його і як специфічне соціальне середовище соціалізації і як специфічну форму соціально-комунікаційного простору. Соціально-комунікаційний простір вищого навчального закладу може розглядатися і як різновид соціально-комунікаційного простору освіти в цілому.

Висновки. Таким чином, за нашим переконанням, в системі соціалізації особистості повинні домінувати комунікаційні компоненти: жити і працювати випускникам цієї системи доведеться вже в інформаційній цивілізації, де пріоритетну роль відіграватимуть фундаментальні знання про інформаційні процеси в природі і суспільстві. Для цього в освітньому процесі мають фігурувати насамперед такі засоби навчання, освітні технології і методики, які дозволяють виходити на системний рівень пізнання дійсності, бачити і використовувати механізми соціалізації особистості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Біличенко О. Л. Цифрова стратегія як складник соціально-комунікаційного простору закладу вищої освіти. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти*. Вип. 15. Слов'янськ, 2021. С. 28-36.
1. Василик М. А. Основы теории коммуникации. Москва: Гардарика, 2003. 615 с.
2. Галус О. М. Соціалізація особистості: сутність, концептуальні підходи у наукових теоріях, напрямках, школах. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету Україна*. 2010, № 4. С. 69–75.
3. Ильганаева В. А. Социальные коммуникации (теория, методология, деятельность): словарь – справочник. Харьков: «Городская типография», 2009. 392 с.
4. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія. Київ: Фенікс, 2013. 540 с.
5. Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации. Санкт-Петербург: изд-во Михайлова В. А., 2002. 461 с.
6. Філіпова Л. Я. Документально-електронні комунікації в умовах інформатизації освіти. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI ст.* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 2009р.): Одеса: ОНПУ, 2009. С. 18 – 20.
7. Шевякова Л. П. Средства коммуникативного воздействия в образовательном процессе. *Коммуникация и образование*. Сборник статей / ред. С. И. Дудник. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2004. С. 428–445.